

הקדמה ל:

"מפת דרכים כלכלית: מבט ישראלי-פלשטיני על מעמד הקבע" שנכתבה על ידי קבוצת AIX

אריה ארנון

בינואר השנה פרסמה קבוצה המכנה עצמה "קבוצת AIX" ניר עמדה העוסק ביחסים הכלכליים העתידיים בין ישראלים ופלסטינים במרחב הגיאוגרפי שבין הים לירדן. בקבוצה היו כשלושים חברים ומשקיפים - כלכלנים ישראלים, פלסטינים ובינלאומיים - אשר השתתפו בדיונים לא כמיצגים רשמיים של המוסדות עימם הם קשורים, אלא כאנשים פרטיים. הקבוצה החלה להיפגש כשנתיים קודם לכן ביוזמתו של פרופ' ג'ילברט בן חיון, כלכלן באוניברסיטת Aix en Provence ומכאן שמה.

המלצותיה של הקבוצה בנוגע להסדרים הכלכליים העתידיים נשענות על מספר הנחות שניתן לכנותן פוליטיות ועל תפיסה כלכלית התואמת הנחות אלה. ההמלצות של הקבוצה שונות מאלה שיושמו בעבר, הן אילו שיושמו חד צדדית על ידי ישראל בשנים 1967-68 והן אילו שבהסכם פריס ב 1994. בהקדמה שלהלן אסקור בקצרה את התפיסות שרווחו בין כלכלנים וקובעי מדיניות מאז 1967 בנוגע למשטר היחסים הכלכליים המועדף בין ישראל והפלסטינים. אחר כך אסביר את הרציונל הכלכלי של ההמלצות החדשות. הבהרת הרציונל הכלכלי שממנו נגזרו ההמלצות של קבוצת AIX יחייב דיון בשינויים שחלו במהלך השנים הן בהנחות הפוליטיות והן בעמדות הכלכליות-מקצועיות של רבים מהעוסקים בנושא.¹

ב- 1967 בעקבות המלחמה נוצרה בין הים לירדן מציאות פוליטית וכלכלית חדשה. תוך ימים ספורים גבולות סגורים לעסקאות כלכליות סדירות, גבולות "הקו הירוק", נפתחו ובה בעת הוקמו גבולות כלכליים חדשים בגבולות השליטה הישראלית. הכוחות הכלכליים עיצבו במידה רבה את המציאות החדשה, כשקובעי המדיניות לא עומדים בדרכם של

¹ גילוי נאות מחייב לציין כי השתתפתי בדיונים כמתאם הצוות הישראלי. הפרשנות שאציע כאן מחייבת אותי בלבד ולא את החברים והמשקיפים הישראלים או האחרים.

הלחצים הכלכליים שנוצרו בעקבות המפגש בין המשק הישראלי המפותח יחסית והמשק הפלשתיני המסורתי. בגבולות שהוסרו החלו תוך זמן קצר לעבור סחורות וגורמי יצור, וה"קו הירוק" הפך לפתוח לתנועות עובדים ופתוח, עם מגבלות מסוימות, למעבר סחורות. המלצות ועדה של כלכלנים בראשות ברוננו בספטמבר 1967, שמונתה על ידי ראש הממשלה דאז לדון בנושא, היו שונות. אך לאחר וויכוח מר שנמשך כשנתיים השלטון שעיצב את הגבול הכלכלי, החליט כי שילוב כלכלי ומיסוס הגבול עדיפים.² המניע להעדפת השילוב היה פוליטי וכלכלי. ראש מחנה השילוב בממשלה, שר הביטחון מר משה דיין, רצה שלא להינתק מחבלי הארץ החדשים. הוא הניח כי רמת החיים שתעלה בעקבות השילוב הכלכלי תקטין את ההתנגדות לשלטון הישראלי.

חוגים ישראליים בעלי אינטרסים אחרים, בעיקר באותם תחומים בהם התחרותיות של המשק הפלשתיני בשטחים שנכבשו נתפסה כמאיימת, ביקשו להגביל את תנועת הסחורות. מגבלות מסוימות הוטלו על מעבר סחורות, חקלאיות ואחרות, אך את עיקר שימור היתרון ליצרנים הישראליים ביצע השלטון הישראלי בשטחים בדרכים אחרות. במקום להטיל מגבלות על מעבר הסחורות בגבולות שהלכו ונמחקו, הוטלו מגבלות על פעילות מתחרה לישראלית בשטחים עצמם. תיעוד המגבלות הללו אינו מושלם, אך חוקרי ההתפתחויות הכלכליות במשק הפלסטיני מסכימים בדרך כלל כי מגבלות כאלה הוטלו והיו משמעותיות.³

בדפוס היחסים הכלכליים שבין ישראל והמשק הפלסטיני בשטחים כמעט ולא התחוללו שינויים עד שנות התשעים. מכך חרגו במידת מה כינונו של מנהל אזרחי במקום הממשל הצבאי, שריכוז את הטיפול בנושאים האזרחיים והנהיג תקצוב "סגור" לפעילות האזרחית בשטחים, כך שמסי התושבים מימנו ההוצאות ללא "סיבסוד" ישראלי. אפילו האינתיפדה הראשונה, שהחלה בדצמבר 1987, לא הביאה לשינוי משמעותי בדפוסי הקשרים הכלכליים. רק עם תחילת התהליך המדיני בועידת מדריד ב 1991 החלו בחוגים שונים לחשוב על היערכות כלכלית חדשה.

² על הוויכוח שהוביל לעיצוב גבול פתוח יחסית ראו גזית (1985), ARNON ET. AL. (1997). ועדת הכלכלנים שבחנה את הנושא בספטמבר 1967, בראשות ברוננו, המליצה שלא לפתוח את גבול העבודה. אך עם תום המיתון והאבטלה הגבוהה בישראל כמעט ולא נשמעו התנגדויות מצד הכלכלנים למבנה שיושם בפועל.

³ ראה גזית (1985) ודוח ועדת סדן (1991) וכן ההתייחסות לנושא ב ARNON ET. AL. (1997). כמו כן WORLD BANK (1993).

אחד הקולות הראשונים נשמע מועדת סדן, אשר מונתה על ידי שר הביטחון דאז מר ארנס לדון במצב הכלכלי באזור עזה והמליצה כי ישראל תשנה מדיניותה. בלשון הוועדה, בניגוד לעבר כאשר:

"לא ניתנה העדפה לקידום היזמות העצמית והמבנה העסקי של חבל עזה. אדרבא, הרשויות עמדו בדרכן של יוזמות מעין אלה כל אימת שהיה בהן כדי להתחרות, בשוק הישראלי, עם חברות ישראליות קיימות. הוועדה מוצאת לנכון להמליץ על שינוי מדיניות. הוועדה ממליצה להתיר ולעודד יוזמות בחבל עזה לרבות אלה המתחרות בתוצרת הישראלית!"
(דגשים במקור, ע"מ 11).⁴

הקריאה לשנות את המדיניות הישראלית המפריעה לפיתוח מקומי, באה יותר מעשרים שנה לאחר שמדיניות זו אומצה בפועל. אך ב- 1991, כמו ב- 1967-68, קובעי מדיניות ישראליים, הפועלים על פי אינטרסים ישראליים, הם שעיצבו את המדיניות שהכתיבה במידה מכרעת את ההתפתחות הכלכלית בחברה הפלסטינית. המלצת הוועדה לעודד החלפת יצוא שירותי עבודה ביצוא סחורות וביצור מקומי של תחליפי יבוא הצביעה על מוקד המחלוקת אך באה באיחור רב. ועדת סדן הוקמה בתקופת הדמדומים של השליטה הישראלית הישירה והבלבדית, והמלצותיה להנהיג מדיניות "ליברלית" יותר בעזה יושמו באופן חלקי בלבד בשנים 1991/2.

בפברואר 1993 מונה על ידי מר שוחט, שר האוצר בממשלתו של רבין, "צוות יעוץ כלכלי למו"מ המדיני". הצוות בראשות בן שחר הגיש מסקנותיו ביולי 1993, זמן קצר לפני חתימתו של הסכם העקרונות (DOP) הידוע גם כהסכם אוסלו. המלצותיו של הצוות נשענו על הנחת העבודה כי בהסכם הביניים עליו דובר באוסלו "יישמר עקרון האינטגרציה בין המשקים ולא יונהגו גבולות כלכליים ביניהם".⁵

המו"מ על הסדרת ההיבטים הכלכליים של הסכם אוסלו נמשך כחצי שנה והצוות הישראלי למו"מ נשען על המלצות דו"ח בן שחר. באפריל 1994 סוכם בפריס הפרוטוקול

⁴ סדן (1991).

⁵ ראו הקדמת בן שחר לעיקרי הדוח וכן עיקרי הדוח עצמם ברבעון לכלכלה, (1995) כרך 95 עמ' 135-154.

בדבר יחסים כלכליים בין "ממשלת ישראל לבין אש"פ המייצג את העם הפלסטיני" (בקצרה, הפרוטוקול הכלכלי). בפתוח להסכם מופיעה ההצהרה החשובה הבאה:

" שני הצדדים רואים את התחום הכלכלי כאחד מאבני הפינה של יחסיהם ההדדיים, במטרה לחזק את עניינם בהשגת שלום צודק, בר קיימא וכולל. שני הצדדים ישתפו פעולה בשטח זה כדי להקים בסיס כלכלי יציב ליחסים אלה, אשר יוסדרו בתחומים הכלכליים השונים על פי עקרונות של כיבוד הדדי....
פרוטוקול זה מניח את התשתית לחיזוק הבסיס הכלכלי של הצד הפלסטינאי לשם הפעלת זכותו לקבלת החלטות כלכליות בהתאם לתכנית הפיתוח שלו ולעדפויותיו".⁶

כך, לאחר יותר מרבע מאה הופקעה מידי ממשלת ישראל, לפחות על פי ההסכם, הסמכות לקבוע באופן חד- צדדי את המדיניות הכלכלית בשטחים. ניתן לשאול אם ההסכם הכלכלי מבטא את מיטב האינטרסים הפלסטינים, אך נציגיהם, ביחסי הכוחות והנסיבות שהתקיימו, חתמו על הפרוטוקול הכלכלי.⁷

הפרוטוקול, ביסודו של דבר, ממשיך את מסגרת היחסים הכלכליים כפי שעוצבה בסוף שנות ה-60. ההסכם מניח אי-קיום גבול סחר בין המשק הפלסטיני והמשק הישראלי, ולמעט כמה חריגים חשובים הוסכם על המשך משטר סחר המכונה "איחוד מכס". משטר הסחר שהיה נהוג בין ישראל והשטחים מאז 1967 תאם את המסגרת המושגית של "איחוד מכס", למעט העובדה שמשטר זה יושם בהחלטה חד- צדדית של ישראל. כלומר זה היה "איחוד מכס כפוי" ולא כזה המושג בהסכם וישראל לבדה קבעה את הסדרי הסחר בגבולות החיצוניים. בנוסף, בתחומים מסוימים כאמור זכתה ישראל ליתרונות שאינם ניתנים בדרך כלל "באיחוד מכס", למשל בתחום החקלאות. באופן תמוה לא היה קיים מאז 1967 ועד 1994 הסדר לחלוקת ההכנסות ממסי היבוא והכנסות אלה הועברו בחלקן הארי לאוצר הישראלי.

⁶ הפרוטוקול הופיע בעברית ברבעון כלכלה 1995. הנוסח האנגלי המחייב הופיע גם כנספח ב ARNON ET AL.
⁷ ביקורת של כלכלנים פלסטיניים על ההסכם ראה (Elmusa and El-Jafari (1995). ביקורת מקדמת יותר ראו HAMED AND SHABAN (1993).

משטר הסחר עליו הוסכם ב- 1994 הפך את איחוד המכס הכפוי למוסכם, במרכאות או ללא מרכאות, ובנוסף העניק הקלות מסוימות לצד הפלסטיני (זכויות ליבוא מוצרים מסוימים בכמויות מוגבלות שלא על פי שיעורי המכס הישראליים; ראו רשימות A ו B בהסכם וחריגות נוספות). כמו כן סוכמו הסדרים סבירים יותר לחלוקת מסי היבוא⁸.

ויכוח חריף התעורר בזמן המו"מ בפריס בנושא משטר הסחר הרצוי. הפלסטינים העדיפו "אזור סחר חופשי" (FTA- Free Trade Area) בנוסח של NAFTA. משטר סחר כזה אינו מחייב גבול סחר חיצוני אחיד, אלא מאפשר לכל שותף לקבוע את משטר הסחר עם "שאר העולם" כרצונו. בין השותפים להסכם חייב להתקיים גבול סחר, אך סחורות המיוצרות בתוך האזור המשותף, כלומר בישראל ובשטחים הפלסטיניים, אינן חייבות במכס או במגבלות סחר אחרות בעת מכירתן בתוך אזור הסחר החופשי לשותף להסכם. מכיוון שישראל התנגדה כאמור לקיום גבול ברור בינה לבין הרשות בהסדר הביניים, היא התנגדה להסדר זה. "הפיתוי" שהוצע לפלסטינים תמורת היענותם להפיכת איחוד המכס הכפוי למוסכם היה גדול: התרת המשך העבודה של פלסטינים בישראל. לצידו של ה"גזר" הופיע ה"מקל", במו"מ הובהר לצד הפלסטיני כי המשך העבודה בישראל עלול להיות מותנה בהסכמתם להמשך איחוד המכס.

כשסוכם המו"מ ונוסח הפרוטוקול הכלכלי, התברר כי ההסכם אכן מבטיח לשמור את תנועת העובדים "נורמלית" עד כמה שניתן.⁹ בפועל, מאז הסכם פריס הוטלו מגבלות רבות על תנועת עובדים וסחורות, הן בין המשק הפלסטיני והישראלי והן בתוך המשק הפלסטיני. למגבלות שהוטלו ונאכפו על ידי ישראל היו סיבות ביטחוניות ופוליטיות והן יצרו מציאות של סגרים הרחוקה ממודל הפתיחות שאומץ בפרוטוקול פריס.¹⁰

בנוסף, ההסדר שכונן בהסדרי הביניים הקים רשות ציבורית האחראית על הנושאים האזרחיים. מימונה של הרשות הוסדר על ידי גביה מקומית, העברות על פי ההסכם

⁸ החריגים הרשמיים מאיחוד המכס היו רשימות המוצרים A₁ -1 ו- A₂ -1 וההסדר הזמני בחקלאות.

⁹ ראו דיון קליימן (1994), KLEIMAN (1995), Arnon et. at (1997).
⁹ הפרוטוקול של פריס קרוב בתוכנו למסקנות של צוות ההכנה הישראלי למו"מ הכלכלי על הסדרי ביניים, ועדת בן שחר (1995).

¹⁰ ראו דיון נרחב בסגרים ב

מישראל וסיוע בינלאומי נדיב ביותר. מערכת הסיוע הבינלאומי כוננה מיד לאחר חתימת הסכם אוסלו והבנק העולמי מילא בה תפקיד מרכזי.¹¹

הסתירה בין הנחות היסוד שעמדו ביסוד הסכם הביניים - קיום תהליך מתמשך של בנית ארון לקראת הסדר קבע, רגיעה פוליטית ורמת חיים משגשגת בעקבות יישום השילוב הכלכלי ותוכניות הסיוע - והמציאות התבררו כבר בשנת 1995. ניסיון ראשוני למתן תשובה לסתירות נעשה בוועדה ממשלתית ישראלית שהוקמה לדון ביצירת גבולות, ביטחוניים וכלכליים. הוועדה לא סימה עבודתה ופרוטוקול פריס המשיך להיות ההסדר הכלכלי הרשמי. דוח של מוסד מחקר כלכלי פלסטיני (MAS) והבנק העולמי שחובר בשנים 1996-7 ופורסם ב 1999, תיעד את השינויים הכלכליים ובפרט השפעתה השלילית של מדיניות הסגרים. במוסדות הבינלאומיים שתיעלו את הסיוע בהיקפים אדירים יחסית (כ 15% תוצר בשנים 1995-2002, קרוב ל \$300 לנפש לשנה בשנתיים האחרונות, יותר מאשר בכל אזור אחר בעולם!) ואשר ליוו את מה שאמור היה להיות תהליך השיקום הכלכלי בשטחים, החלו לחשוב על תיקון לכשלים שבמסגרת היחסים הכלכליים בין הצדדים.¹²

השאלה הכלכלית המרכזית נידונה כבר בדוח הכלכלי של ועדת ברוננו מ 1967: האם פיתוח כלכלי בשטחים הפלסטינים אפשרי כאשר אין שילוב כלכלי? האם גבולות כלכליים, בהנחה שכנראה יקומו גבולות ביטחוניים ופוליטיים, יאפשרו לשני המשקים – הפלסטיני והישראלי – לשגשג? האם במשק הפלסטיני ניתן להסתמך פחות על יצוא שירותי עבודה ויותר על יצוא סחורות? המחשבה המקובלת בין כלכלנים נוטה לטובת השילוב והסרת הגבולות אך יתכן ובתקופות מסוימות ובפרט בנסיבות הנוכחיות, ההסדר האופטימלי אינו שילוב מירבי אלא הסדר שבו יתקיימו גבולות. הסדר כזה עשוי להיות היחיד האפשרי ויתרונותיו בהבטחת יציבות ולכן השקעות גבוהות יותר, עולים על חסרונותיו.

¹¹ ראוי לציין כאן את דוח הבנק העולמי שפורסם באוגוסט 1993 שהיה חלוצי וחשוב. זו היתה הפעם הראשונה בה נעשה מחקר מקיף על כלכלת השטחים על ידי גוף בינלאומי יוקרה. הידע שנצבר איפשר לדון ברצינות בתכניות הסיוע.
¹² שאלות אילו נידונו בהרחבה ב (2002) WORLD BANK שהוקדש לחלופות הכלכליות להסדרת היחסים בטווח הארוך, קרי לא בהסדר זמני. הבנק העולמי וכן מוסדות בינלאומיים נוספים המליצו על חלופות פחות משלבות. הם הגיעו למסקנה כי לא אירופה שלאחר 1992 היא המודל העדיף בהקשר שלנו אלא אירופה טרם האיחוד הכלכלי. הסדר הסחר שנראה להם עדיף הוא של MFN.

סוגיה מרכזית העולה בהקשרים אלה נוגעת כמובן למימדים הכלכליים של ריבונות בפרט בגבולות. בדרך כלל חושבים כי יש יחס תחלופה בין ריבונות ושגשוג כלכלי, קרי, משקים יכולים לוותר על ריבונות ולזכות ביותר שגשוג. במקרה שלנו ההנחה היא כי מסיבות לא כלכליות יהיה צורך ביותר ריבונות דווקא והשאלה היא אם בהכרח הפוטנציאל לזמיחה ייפגע? בתנאים של סכסוך מתמשך ואלים יותר ריבונות, בפרט בגבולות, אשר יבטיחו סיכוי גדול יותר להשגת יציבות פוליטית עשוי לתרום לתפקוד הכלכלי.

בנוסף, קיימים שיקולים כלכליים ולא פוליטיים המראים כי בצד התחלופה בין ריבונות וזמיחה יש גם יחס של השלמה; קרי, יותר ריבונות עשויה להביא ליותר זמיחה. נימוקים אלה מתמקדים בהסדרים שאינם FIRST BEST אלא SECOND BEST. לכך יש להוסיף נימוקים ידועים על היתרונות שיש למשקים חלשים בהגנה, לפחות לתקופה מסוימת, על תעשיות ינוקא; כלומר, נימוקים המדגישים את החשיבות של שיקולי זמן קצר מול זמן ארוך.¹³

רתיעתם של כלכלנים וגם פוליטיקאים מלדון בגבולות בכלל ובמיקומם בפרט, מנעה דיון נרחב מספיק על היתרונות שיש לגבולות "טובים" שבהם קיימים סידורי מעבר יעילים מול גבולות שבהם אין הסדרים כאלה. גבולות מפריעים כמובן לזרימה של סחורות וגורמי יצור, אך הם עלולים להפריע מאד ועשויים להפריע פחות. מכיוון שהצדדים הניחו עד לאחרונה כי לא יהיו גבולות כלכליים, לא התקיימו חשיבה ודיון על טיב הגבולות. הדיון הנוכחי על הגדר מתעלם מההשלכות הכלכליות השליליות של ניתוק חד צדדי. המסקנה שגבולות מוסכמים ובהם מעברים מוסדרים היטב, עשויים לשרת את האינטרסים של שני הצדדים הופיעה גם במסקנות ה"ועדה לבחינת עקרונות הסכם הקבע בתחום הכלכלי בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלסטינית" שהוקמה במשרד האוצר בראשות בן בסט לקראת המשא ומתן הכלכלי ב 2000 במקביל לדיוני קמפ דיוד, מסקנות שפורסמו רק לאחרונה.

קבוצת AIX הניחה שתתקיימנה שתי מדינות, קרי שני ריבונים, שיקבלו החלטות הנוגעות לשתי הכלכלות. ההחלטות תתקבלנה הן ביחס לנושאים פנימיים והן ביחס לגבולות הכלכליים. הקבוצה בחנה את הסוגיות בהן יש צורך בתיאום בהחלטות ואת השלכות קיום

¹³ ARNON AND WEINBLATT (2001).

הגבולות בין שתי מדינות. קבוצת הכלכלנים הישראליים הפלסטינים והבינלאומיים
שהשתתפה בחיבור "מפת הדרכים הכלכלית" מקווה לתרום לדיון הציבורי בשני הצדדים
על החלופות הקימות להסדר היחסים הכלכליים בהסכם קבוע.

מקורות נבחרים

- בן שחר, ח. (1995) עיקרי הדין וחשבון של צוות הייעוץ הכלכלי למשא-ומתן המדיני, יולי 1993, הרבעון לכלכלה, 95 עמ' 135-154.
- גזית ש. (1985) המקל והגור: הממשל הישראלי ביהודה ושומרון, תל אביב: זמורה ביתן.
- דו"ח הוועדה לבחינת עקרונות הסכם הקבע בתחום הכלכלי בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלסטינית (טיוטה) [יו"ר - אבי בן בסט, רכז הוועדה ומחבר הטיוטה – מאיר קפוטא], בדו"ח מנהל הכנסות המדינה, 2002-2003, עמ' 489-627.
- סדן ע. (1991) ועדת חבל עזה, דו"ח ביניים ודו"ח "מדיניות של פיתוח משקי-תעשייתי לאלתר בחבל עזה".
- פרוטוקול בדבר יחסים כלכליים בין ממשלת ישראל לבין אש"פ המייצג את העם הפלשתינאי (1995) הרבעון לכלכלה, 95 עמ' 160-179. (הנוסח האנגלי מ 1994 מופיע כנספח ב ARNON ET AL).
- קליימן א. (1994) בשולי ההסכם הכלכלי עם הפלסטינאים, הרבעון לכלכלה, 94 עמ' 678-691.
- Arnon, A., I. Luski, A. Spivak and J. Weinblatt (1997), *The Palestinian Economy: Between Imposed Integration and Voluntary Separation*. Leiden: Brill.
- Arnon A., A. Spivak and O. Sussman (forthcoming). "Incomplete Contracts, the Port in Gaza and the Case for Economic Sovereignty", Chapter 11 in Cobham, D. and N. Kanafani (eds), Routledge.
- Arnon A., J. Weinblatt (2001) "Sovereignty and Economic Development: the Case of Israel and Palestine", *Economic Journal*, 111 pp. F291-F308.
- Cobham, D. and N. Kanafani (eds) (forthcoming) *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, London: Routledge,
- Elmusa, S. and M. El-Jafari (1995). "Power and Trade: The Israeli-Palestinian Economic Protocol," *Journal of Palestine Studies*, 24: 14—32.
- Fischer, S, D. Rodrik and E. Tuma, (1993) (eds.), *The Economics of Middle East Peace: Views from the Region*, Cambridge: MIT Press.
- Hamed, O. A. and R. A. Shaban (1993). "One-Sided Customs and Monetary Union: The Case of the West Bank and Gaza Strip under Israeli Occupation.", pp. 117—148, in Fischer *et al.* (1993).
- Kleiman, E. (1999) "Fiscal Separation with Economic Integration: Israel and the Palestinian Authority", Chapter 11, pp. 246-263, in Razin A. and Sadka E. (1999).

Razin A. and Sadka E. (eds) (1999) *The Economics of Globalization: Policy Perspectives from Public Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.

World Bank (1993). *Developing the Occupied Territories: An Investment in Peace* (six volumes). Washington, DC.

World Bank and MAS (1999). “*Development Under Adversity? The Palestinian Economy in Transition.*” Edited by I. Diwan and R.A. Shaban, Washington, The World Bank.

World Bank (2002) *Long Term Policy Options for the Palestinian Economy*, The World Bank, West Bank and Gaza office.